

till att fenomenologins intentionella samband fått henne att allt tydligare efterhand se att radio både är intressant som något med objektiva egenskaper och som »subjektiva orienteringar gentemot dessa företeelser» (s. 274).

Carina Sjöholm

Docent i etnologi

Institutionen för service management, Lunds universitet

carina.sjoholm@ses.lu.se

Hannah Kristine Bjørke Lunde, Pilgrimage Matters: Administrative and Semiotic Landscapes of Contemporary Pilgrimage Relations in Norway. Department of culture Studies and Oriental languages. University of Oslo. Oslo 2022. 382 pp. Diss. Ill.

Hannah Kristine Bjørke Lunde belyser i sin doktorsavhandling i kulturhistoria vid universitetet i Oslo den innovation av pilgrimsleder, pilgrimsresor och pilgrimscentra som växt fram i Norge från och med 1990-talet och därefter in på 2000-talet. Detta är något nytt samtidigt som det har gamla anor tillbaka till katolsk medeltid.

I Norge spelade Olav den helige en stor roll efter det att han stupade i slaget vid Stiklestad den 29 juli 1030. Han blev symbolen för kristnandet i Norge. Pilgrimsfärder till katedralen i Nidaros, d. v. s. det nutida Trondheim, blev omfattande under medeltiden. Motsvarande färder förekom till ön Selja på den norska västkusten för att högtidlighålla minnet av Sankta Sunniva. Hon skall ha varit en irländsk kungadotter som flydde till Norge och som med sitt följe omkom på Selja under 990-talet genom ett ras i en stenhydda. Hon är det äldsta norska helgonet och blev den enda kvinnan bland norska helgon. Pilgrimsfärderna fick emellertid ett abrupt slut i med att reformationen genomfördes i Norge 1537. Det tog alltså nästan 500 år innan de kom tillbaka i Norge i vår egen tid.

Huvudfrågeställningen i avhandlingen är att följa hur återinförandet av pilgrimsleder och pilgrimsfärder successivt har växt fram i omgångar. Frågan om kulturarv kommer in i bilden vid sidan av den religiösa dimensionen som dominerade under medeltiden. Denna aspekt, som är nedtonad i pilgrimssammanhang i det sentida Norge, är fortfarande central vid pilgrimsvandringar i katolska Sydeuropa med Santiago de Compostela i Spanien i centrum. Detta kunde jag själv observera i samband med att den internationella kongressen för Society International of Ethnology and Folklore (förkortat SIEF) var förlagd dit våren 2019. I Santiago de Compostela är målet för pilgrimsvandrarna att komma fram till Sankt Jakobs grav. I det nutida Norge har resvägarna blivit väl så viktiga som målet i Trondheim eller på ön Selja. De sentida norska pilgrimsresorna, som äger rum sommartid med främst något äldre deltagare, skall ske i långsam takt. De an knyter till nutida katolska motsvarigheter genom att både pilgrimsvandrare och de som planerat de nutida lederna i Norge, kallade pilgrimsagenter, i stor utsträckning har vandrat till Santiago de Compostela. Detta har givit dem förebilder, som de tagit med sig hem till Norge. Samtidigt knyter de nutida pilgrimsagenterna till medeltiden som utgör en »frånvarande närvaro». Detta är författarens uttryck som är hämtat från kulturgeografen Kevin Hetherington. Det blir alltså en flexibilitet mellan katolsk nutid i Europa och medeltida norska förebilder. Pilgrimsvandringarna blir därmed något annorlunda än enbart turismresor med rekreationssyfte. Det har uppstått svårigheter för pilgrimsagenterna att bestämma

platserna för medeltida pilgrimsleder i det nutida landskapet. Olavslederna sträcker sig över land medan Sunnivallederna till Selja till en del går över vatten med båt färder.

Avhandlingen bygger på ett flertal källor som kombineras i analysen. Av tryckta källor märks tidningsartiklar, kartor, broschyrer och guideböcker men även hagiografiska källor som speglar helgonkult och helgonlegender under medeltiden. Mycket information har författaren kunnat hämta på internet i form av webbsidorna till Pilegrimsfelleskapet St. Jakob,¹ Pilegrimsforbundet i Norge,² Pilegrimsleden.no³ och Sunnivaleia.no.⁴ De fokuserar mer på lederna än på pilgrimsålet. Vid målet visar deltagarna upp sitt pilgrimspass med stämplor som infogats utmed pilgrimsvägen, och de får sin sista stämpel vid framkomsten. För att få ett St. Olavs brev vid målet i Trondheim måste deltagarna ha vandrat de tio sista milen till fots eller färdats de sista 20 milen på cykel. Särskilda ceremonier vid pilgrimsålet äger rum vid Olsok i Trondheim den 29 juli och den 8 juli vid en Seljumannamässa på Selja den 8 juli till minne av Sankta Sunniva.

Författaren har själv deltagit i delar av pilgrimsvandringar både till Trondheim och Selja under tiden 2019–2021. Covid 19-pandemin under 2020 och 2021 har emellertid medfört en del hinder under fältstudierna. De fick därmed förlängas i tid jämfört med tidigare planer. Efter noggrant övervägande har författaren mera fungerat som observatör än som deltagare. »I carried no visual signifies making me recognisable as a pilgrim» (s. 294). Som forskare har hon velat hålla en viss distans till människorna som studerats. Jag har själv tillämpat ett liknande förhållningssätt vid fältundersökningar av folkliga rörelser, även om en fältarbetare aldrig kan vara helt neutral. Forskarens intresse för fältet är den viktiga drivkraften.

Författaren har vid sidan av observationerna intervjuat en del pilgrimsvandrare, både lutheraner och katoliker, främst norrmän men även utländska deltagare, om deras tankar och erfarenheter. Då framkommer flera individuella upplevelser snarare än gemensamma synsätt i berättelserna. Ett individualistiskt drag är framträdande. Upplevelseaspekten avser den så kallade inre resan till skillnad från den yttre iakttagbara. Den avser t. ex. vandringsstavar, hatt och en pilgrimslogotyp på ryggsäcken. Huvuddelen av författarens intervjuer avsåg pilgrimsagenter som planlagt pilgrimslederna och pilgrimscentra. Dessa intervjuer har till stor del varit av administrativ art.

Pilgrimscentra har växt fram under 2000-talet och har spridit information genom kartor, broschyrer och guideböcker. Ett nationellt pilgrimscenter har bildats i Trondheim och dessutom tolv regionala centra som ligger utmed pilgrimslederna. Selje regionala pilgrimscenter öppnades 2020, liksom ett motsvarande center i Bergen. Båda inriktar sig på kustleden till Selje som invigdes av drottning Sonja vid Seljumannamässan den 8 juli 2018. Denna led fick en egen logotyp med ett keltiskt kors med havsvågor under.

Under fältstudierna har författaren spelat in intervjuerna, fört fältdagbok och varit en flitig fotograf. Bilderna har använts i den vetenskapliga analysen och inte bara som illustrationer. En digital frågelist, 2068 Pilegrimsvandringar, har utarbetats av arkivet Norsk Etnologisk Gransking i Oslo (förkortat NEG) och publicerats på webbsidan Minner.no.⁵ På detta sätt insamlades 18 svar.

¹ Webbadress: <https://www.pilegrim.no/>. Hämtad 2023-02-14.

² Webbadress: <https://www.pilegrimsfelleskapet.no/>. Hämtad 2023-02-14.

³ Webbadress: <https://pilegrimsleden.no/>. Hämtad 2023-02-14.

⁴ Webbadress: <http://sunnivaleia.no/>. Hämtad 2023-02-14.

⁵ Webbadress: www.minner.no. Hämtad 2023-02-14.

Författaren har ingående presenterat sina metodiska överväganden och metodval i sin kvalitativa undersökning. Det rör sig om så kallad bricolage-metod eller metodpluralism som utgår från flera olika källkategorier. Författaren har varit väl medveten om etiska aspekter vid insamling av fältmaterial. Anonymisering av intervjupersoner är numera det vanliga. Författaren har trots det, med informanternas medgivande, valt att nämna de intervjuade pilgrimsagenterna vid namn. Detta har skett utifrån tanken att de redan är välkända i sitt utåtriktade arbete i pilgrimsmiljöer. Pilgrimsvandringarna är däremot anonyma liksom de meddelare som besvarat NEG:s frågelista 2068 Pilgrimsvandringar.

I analyserna är författaren noga med att förhålla sig till de teoretiska förebilder som hon i inledningen refererat till. Dit hör t. ex. antropologerna Victor och Edith Turner, folkloristen Barbara Kirshenblatt-Gimblett samt sociologen Erving Goffman och hans begrepp »frame». Författaren är noga med att diskutera definitioner av begrepp som hon använder. Kopplingen mellan teori och empiri är tydlig i avhandlingen.

Författaren kan sägas ha utfört ett pionjärarbete inom nordisk etnologisk pilgrimsforskning som avser den nya utvecklingen under de senaste årtiondena. Sverige har haft en utveckling parallell med den i Norge, och den återstår att närmare undersöka. Det gäller bl. a. pilgrimsresor till Vadstena kloster där den heliga Birgitta (1303–1373) var verksam och där det inrättats ett nutida pilgrimscenter. På flera håll i Sverige har det anlagts lokala pilgrimsleder där St. Olavslogotypen kommit till användning. Denna blev i Norge godkänd 1997 som symbol för St. Olavs vandringsleder med riktning mot Trondheim. Sådana leder finns även i Sverige, och de sträcker sig över riksgården till Norge. År 1997 öppnades pilgrimsleden mellan Oslo och Trondheim som detta år firade tusenårsjubileum som stad. År 2010 fick St. Olavslederna status som en av de europeiska kulturvägarna genom att de sträcker sig utanför Norge till de andra skandinaviska länderna Sverige och Danmark. I Sverige har jag studerat nutida pilgrimsresor inom den karismatiska Oasrörelsen som startade på 1980-talet. Dessa resor har avsett Israel och platser för aposteln Paulus' nytestamentliga resor i nuvarande Turkiet.

Inom tyskspråkig etnologisk forskning har undersökningar om vallfarter i katolska områden i södra Tyskland men även i Schweiz och Österrike betydligt längre anor än i Norden. Särskilt kan nämnas etnologerna Wolfgang Brückner i Würzburg och Helge Gerndt i München som jag fått följa med till undersökta vallfartsorter. Avhandlingsförfattaren kunde ha berört denna forskning, men kanske har det tyska språket satt hinder i vägen för henne.

För mig har det ett speciellt intresse att läsa om vandringar och resor till ön Selja med dess ruiner av en kyrka och ett kloster. Jag har starka minnen av den exkursion dit som ägde rum vid den nordiska etnofolkloristiska kongressen 1975 i Nordfjord i Norge, som ligger omkring 60 kilometer bort från Selja. Exkursionsdeltagare fascinerades av de berättelser om Selja och Sankta Sunniva som exkursionsledaren-folkloristprofessorn i Oslo Olav Bø förmedlade. Han hade själv skrivit sin doktorsavhandling 1955 om Olav den helige som han speglas inom norsk berättartradition. Olav besökte Selja år 997. Denna exkursion ägde alltså rum några år innan de nutida pilgrimsresorna till Selja hade börjat.

Avhandlingstexten är påtagligt detaljerad, vilket leder till en del upprepningar. Inget lämnas åt slumpen i argumentationen, vilket visar på författarens noggrannhet. Avhandlingen har ursprungligen skrivits på norska och sedan blivit översatt till engelska. Texten flyter bra och är lättillgänglig för läsaren. Författaren har gett den norske läsaren extra hjälp att göra en kritisk granskning genom att översätta norska citat också återges på norska i noter. Avhandlingen har en omfattande och diskute-

rande notapparat, vilket inte längre är så vanligt i etnologiska/kulturhistoriska doktorsavhandlingar i Norden.

Jag vill också ta upp en formell aspekt med tanke på läsbarhet. En nackdel är att citat och notapparat har skrivits med minimal stil och enkelt radavstånd. Det ger läsaren lätt intrycket av att vad som står med denna svårlästa stil är mindre viktigt. En doktorsavhandling är ju i första hand inriktad på en vetenskaplig publik. Då är all text lika viktig för den kritiske läsaren.

Till slut: Det har varit inspirerande att ta del av denna gedigna avhandling. Nutid relateras till historisk tid. Avhandlingen kan rekommenderas som ett viktigt kulturhistoriskt och etnologiskt forskningsbidrag.

Anders Gustavsson

Professor emeritus i etnologi

Institut for kulturstudier og orientalske språk, Oslo universitet

anders.gustavsson@ikos.uio.no

Eva Silvé, Friktion. Ernst Manker, Nordiska museet och det samiska kulturarvet. Lund: Nordic Academic Press [2021]. 320 s. ISBN 9789188909909.

Boken *Friktion. Ernst Manker, Nordiska museet och det samiska kulturarvet* är skriven av etnologen Eva Silvé. Boken knyter ihop säcken kring ett forskningsprojekt som har löpt på under många år. Projektet »Konstruktionen av ett samiskt kulturarv: Ernst Manker och Nordiska museet» finansierades av Riksbankens Jubileumsfond (2009–2011), men Silvé har kommit att arbeta med projektet och relaterade frågor ända fram till publiceringen av *Friktion*.

Redan huvudtiteln, *Friktion*, ger läsaren en signal om att den kommer att möta beskrivningar och analyser av en dragkamp mellan olika positioner med strävan få att skriva historien om det samiska kulturarvet; en historieskrivning fylld av spänningar, positioner och versioner som ibland skaver mot varandra. En inneboende brist på samstämmighet är Eva Silvéns egen träffande karakterisering av situationen.

Boken rymmer 8 kapitel som var för sig behandlar olika aspekter rörande det samiska kulturarvet. Det är en fröjd att bläddra sig igenom boken som är vackert formgiven och mycket rikt illustrerad med bilder och dokument från såväl Nordiska museets samlingar som andra kulturarvsinstitutioner och även privata bilder. Den är skriven med ett lättillgängligt, men ändå precist och pregnant språk, vilket gör den tillgänglig för såväl akademien som den intresserade allmänheten.

Boken inleds med ett traditionellt inledningskapitel där studiens utgångspunkter, syfte och mål, problemställningar, teoretiska verktyg, etik, källkritiska avvägningar samt material och metod presenteras. Studiens fokus har varit den museibaserade konstruktionen av det samiska kulturarvet. Ett grundläggande antagande är att museerna är samhällsbyggande institutioner, ett antagande som idag får anses vara ett axiom inom den kritiska museiforskningen och den bredare kritiska kulturarvsforskningen. Frågor som vanligen ställs inom ramen för sådana studier är hur detta samhällsbyggande går till, vad eller vilka som väljs ut som del av kulturarvet och vad som ställs i skuggan i denna selektionsprocess. Bokens syfte är att analysera hur samisk historia, samiskt kulturarv och samisk identitet har definierats, förhandlats och förmedlats under 1900-talet. I centrum för studien står museimannen Ernst Manker (1893–1972).